

IWONA SZEWCZAK

„ZBUDOWANIA”^{*,*}
JAKO ISTOTNY ELEMENT KONCEPCJI WYCHOWANIA
EDMUNDA BOJANOWSKIEGO

WPROWADZENIE

Koncepcja wczesnego wychowania Edmunda Bojanowskiego jest owocem głębokiej refleksji, modlitwy, trafnej intuicji i bogatego doświadczenia tego dziewiętnastowiecznego założyciela ochron wiejskich. Stworzył i przez całe swoje życie weryfikował i udoskonalał w praktyce dynamiczny i otwarty system wychowania w ochronach. Przypisywał wychowaniu wielką wartość, szczególnie w najwcześniejszym okresie życia człowieka, co znajdowało odzwierciedlenie w pierwszorzędnoci funkcji wychowawczej w stworzonych przez niego instytucjach nad jej wymiarem materialnym. Podkreślał, że „im groźniej terazniejsze stosunki społeczne zachwiewają się z braku podstawy moralnej, tym żywotniejszym staje się zadaniem ludzkości sprawa wychowania” (Gigilewicz, Opiela, 2016, s. 237). W wychowaniu dostrzegał „odrodzenie upadłej ludzkości” (Opiela, 2016).

Koncepcja wczesnego wychowania Bojanowskiego umiejscawia się w nurcie pedagogiki katolickiej, jest koncepcją wychowania całościowego. Integralność przejawia się w wielu wymiarach. Dotyczą one ujmowania relacji i działań podmiotów wychowania: dziecka, rodziców i wychowawczyń

Dr IWONA SZEWCZAK – asystentka Katedry Pedagogiki Chrześcijańskiej, Instytut Pedagogiki, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; e-mail: iwkal@kul.lublin.pl

* Autorka jest świadoma faktu, iż termin „zbudowania” jest neologizmem i może być niezrozumiały dla współczesnego odbiorcy. Postanawia jednak nie uwspółcześniać języka Edmunda Bojanowskiego i pozostać przy oryginalnym brzmieniu terminu, który, w opinii autorki, oddaje istotę wychowawczego zamysłu założyciela ochron. Zabieg ten dostarcza ponadto namiastkę języka (naukowego) dziewiętnastowiecznej pedagogiki. Termin „zbudowania” został wyjaśniony w artykule i odniesiony do współczesnej teorii wychowania.

do wszystkich wymiarów procesu wychowania i jego uwarunkowań zewnętrznych. Bojanowski, zarówno w praktyce, jak i określaniu podstaw teoretycznych swojego systemu, dążył do harmonijnego i pełnego uwzględnienia tych wszystkich wymiarów jako rzeczywistości właściwej jedynie człowiekowi. Integralność koncepcji wychowania założyciela ochron przejawia się również w całościowym ujmowaniu rzeczywistości osoby ludzkiej i z niej wynika. Przyjęta przez Bojanowskiego biblijna wizja człowieka, uwzględniająca wszystkie sfery ludzkiego życia, implikuje potrzebę podjęcia działań wychowawczych, które będą na nie ukierunkowane i będą stanowiły próbę holistycznego doskonalenia.

Człowiek stanowi całość i wszystkie płaszczyzny jego bytu wymagają wychowywania, począwszy od fizyczno-psychicznej, przez umysłową, społeczną, kulturową, moralną po duchową i religijną. Dla poszczególnych dziedzin wychowania Bojanowski wyznaczył konkretne cele wychowawcze. W wymiarze fizycznym, zewnętrznym jest nim dogłębny rozwój sprawności fizycznej, zdrowia i umiejętności praktycznych. Punkt wyjścia dla wychowania w tym wymiarze stanowi natura, która dostarcza wiedzy na temat stopnia rozwoju dziecka, jego potrzeb i skłonności oraz środków do ich rozwijania. Celem wychowania obyczajowego, społecznego są właściwe postawy wobec rodziny, ojczyzny, pracy, dobra wspólnego, a środków do ich rozwijania należy szukać w historii, tradycji i kulturze. Doskonalenie sfery moralnej, wewnętrznej oznacza kształtowanie postaw moralnych, religijnych, ale też patriotycznych, a środki do ich rozwijania dostarcza religia (Opiela, 2013, s. 102).

ZBUDOWANIA JAKO METODA WYCHOWANIA MORALNO-RELIGIJNEGO

Wychowanie człowieka w poszczególnych wymiarach uwarunkowane jest zastosowaniem odpowiednich metod wychowawczych. Przez metodę wychowania rozumie się na ogół systematycznie stosowane sposoby postępowania wychowawczego lub powtarzalne czynności zmierzające do urzeczywistnienia celów, jakie stawia sobie wychowawca (Okoń, 2001, s. 235). Punktem wyjścia do szukania metod wychowania jest poprawne wyznaczenie celów wychowania (Brezinka, 1993, s. 69), które definiuje się jako pożądane i oczekiwane zmiany w osobowości wychowanka w postaci poglądów, postaw, nawyków, cech osobowości (Okoń, 2001, s. 58). Metody wychowania powinny być dostosowane do celów wychowania, ich hierarchii, a także

sytuacji wychowawczej oraz wieku i przymiotów wychowanka (Łobocki, 2004, s. 190). Uwzględniając te warunki, Bojanowski określił główne metody prowadzenia wychowanka ku celom wyznaczonym dla poszczególnych dziedzin wychowania.

Główną metodą wychowania dziecka w wymiarze fizycznym jest zabawa. Rozwojowi społecznemu sprzyja przede wszystkim metoda zwana przez Bojanowskiego zatrudnieniami. Dla prowadzenia moralnego, duchowego, religijnego przewidział założyciel ochron metodę zbudowań (Opiela, 2016). Wychowanek ma rozwijać się moralnie i religijnie dzięki zbudowaniom, tak jak rozwija swą fizyczność dzięki zabawie, a wymiar społeczny dzięki różnorodnym zatrudnieniom.

Zbudowanie, określane też przez Bojanowskiego jako *zbudowanie moralne* lub *nauczanie*, jest w koncepcji wczesnej edukacji metodą przedstawiania dzieciom w dostępnej im formie opowiadań, pogadanek, postaci jako wzorów życia, zachowań i postaw (Opiela, 2013). Bojanowski rozumie je jako metodę wychowania, polegającą na kształtowaniu postaw i zachowań dzieci przy wykorzystaniu opowiadań, pieśni, obrzędów (Opiela, 2016). Chodzi o zbudowanie wychowanka od wewnątrz, wyposażenie go w wiązkę punktów orientacyjnych, którymi będzie mógł się kierować w życiu. Budować należy na tym, co jest. *Ochrona*, jak zaznacza Bojanowski, bierze swoją nazwę od chronienia, zachowywania, nienaruszania i szanowania osoby i wartości poprzez respektowanie obyczajów rodzinnych, religijnych i narodowych (Opiela, 2016). Treścią wychowania jest umacnianie i rozwijanie tego, co dobre, prawe, święte w wychowanku i jego otoczeniu. Odnosząc te uwagi do współczesnej teorii wychowania, należy zauważyć, że zbudowania stanowią metodę wychowania moralnego. Oznacza ono kształcenie charakteru (Nowak, 2008, s. 392). Jego cel upatruje się w uformowaniu dojrzałego podmiotu zachowującego się w sposób wolny i odpowiedzialny, co staje się możliwe poprzez nabycie przez wychowanka kompetencji moralnej (Rynio, 1999). Zbudowania mają zatem przygotowywać do odpowiedzialnego moralnie życia.

Bojanowski jest świadomy faktu, że aktywność dziecięca przejawia się przede wszystkim w zabawie i od niej należy zacząć wychowanie dziecka, a zbudowania moralne i zatrudnienia praktyczne muszą zostać niejako „przemyczone” pod osłoną zmysłowej poezji, dostępnej najmłodszym (Opiela, 2016, s. 160). Dlatego Bojanowski łączy kształcenie moralne z muzyką i poezją.

Pojęcie *zbudowań* nie pojawia się w teorii wychowania w opisywanym przez Bojanowskiego kontekście, to jednak treść podpadająca pod to pojęcie,

przynajmniej w części, jest obecna w pedagogice. Zbudowania są ściśle związane z dziedziną wychowania moralnego, często problematyzowaną w refleksji naukowej.

W pedagogice wychowanie moralne stanowi jedną z głównych dziedzin oddziaływań wychowawczych, tkwi bowiem u podstaw autentyczności każdego wychowania (Rynio, 1999; Górniewicz, 2007; Nowak, 2008). Moralność decyduje bowiem w znacznym stopniu o jakości stosunków międzyludzkich w grupach społecznych. Normy moralne zobowiązują członków grupy do zgodnego z nimi postępowania. Zakłada się, że osoba czuje się wewnętrznie związana z tym, co oferuje się jej w danej grupie jako dobre i że nabyła stałą skłonność, postawę czynienia tego, co moralnie zalecane, oraz unikania tego, co moralnie zakazane. Kompetencja moralna jest niezwykle istotna zarówno dla dobra całego społeczeństwa, jak i indywidualnego człowieka, dlatego zajmuje centralne miejsce wśród celów wychowania (Herbart, 2007; Brezinka, 2003; Szewczak, 2013). Komponent „moralny” zawiera w sobie niemal każde wychowanie (Kunowski, 2003, s. 51). Wartości moralne, wśród których Jedliński wymienia między innymi godność, honor, odpowiedzialność, sprawiedliwość, uczciwość, wierność (Denek, 1999), zaliczane są do tak zwanych wartości podstawowych, uniwersalnych, decydujących o istocie człowieczeństwa. Stanowią cel oddziaływań wychowawczych i uznaje się je w wychowaniu za ważniejsze niż wartości materialne, gospodarcze czy techniczne. Wychowanie zatem, niejako z założenia, nie może być nieetyczne. Istota pedagogiki polega na prowadzeniu człowieka ku cnocie, czyli czynieniu go zdolnym do wypełniania zadań etycznych, które stawia przed nim życie (Nelson, 1949, s. 31).

Zbudowanie jest metodą prowadzenia wychowanka, która dotyczy przede wszystkim dziedziny wychowania moralnego, służy bowiem nabyciu przez niego wartości moralnych. Moralność znajduje się w centrum koncepcji Bojanowskiego. Stworzone przez siebie ochrony nazywał „ogniskiem moralnego oświecenia i zagrzewania ludu” (Opiela, 2016).

Odniesienie jedynie do wymiaru moralnego nie wyczerpuje jednak koncepcji zbudowań założyciela ochron. Dopełnia ją kontekst religijny. Religia ma dostarczać środki do realizacji celów wyznaczonych wychowaniu moralnemu. Wartości moralne, do których ma prowadzić wychowanie moralne, wpisują się w chrześcijański system aksjologiczny. W koncepcji wychowania Bojanowskiego można odnaleźć liczne i wyraźne nawiązania do religii katolickiej jako źródła wartości. Religia w sposób naturalny obecna była w życiu ludu, który nawet „roboty ogrodnicze, rolnicze, domowe [...] umie

nawodzić namaszczeniem religijnym” (Gigilewicz, Opiela, 2016, s. 589). Wychowanie, bazujące między innymi na naturze, miało zachować, podtrzymać wiarę dzieci wyniesioną z domu rodzinnego.

Niejednokrotnie niedoceniany przez współczesnych teoretyków wychowania wymiar religijny jawi się jako niezwykle istotny w rozwoju człowieka. Wymiar religijny nadaje prawdziwy sens ludzkiemu istnieniu. Dopiero poprzez otwarcie na to, co transcendentne, co wieczne, człowiek spełnia się w swoim człowieczeństwie. Bez religijnego przebudzenia czuje się niepewnie, a jego życie jest mniej sensowne (Brezinka, 1957). Odpowiedź na pytania egzystencjalne jest możliwa tylko w kontekście wymiaru transcendentalnego. Religia dostarcza pełną prawdę o człowieku, wskazuje na ostateczny cel i sens życia ludzkiego, gdyż człowiek najpełniej doświadcza wartości samego siebie na drodze rozwoju religijnego (Zdybicka, 2005). Wiara i religia odgrywają szczególną rolę w przekraczaniu natury i kultury i otwieraniu się na wartości najwyższe. Spośród wielorakich celów, jakie stawia sobie człowiek w życiu, „najbardziej jednoczący rys jego dążeniom zdolna jest nadawać kultura i związana z nią religia” (Nowak, 2008).

Zbudowania, łączące prowadzenie wychowanka do postaw moralnych i religijnych, dotyczą zatem istoty wychowania, stoją w centrum wychowawczej aktywności. Pełnia człowieczeństwa odzwierciedla się bowiem w postawach moralno-religijnych.

OCHRONIARKA – GŁÓWNE „NARZĘDZIE” WEWNĘTRZNEGO BUDOWANIA WYCHOWANKA

Najważniejszą rolę w realizacji zbudowań pełni wychowawczyni ochronki, ochmistrzyni, zwana również ochroniarką. W swojej koncepcji wczesnego wychowania E. Bojanowski przypisuje jej niezwykle znaczenie. To ona stanowi główne narzędzie *budowania* wychowanka od wewnątrz.

Również współcześnie wychowawca stanowi istotny element struktury procesu wychowania. Coraz doskonalsze metody wychowania, dostęp do nowoczesnych rozwiązań technicznych, coraz lepsze rozumienie procesów psychicznych, rozwój nauk medycznych nie zapewniają samoistnie prawidłowego rozwoju młodego człowieka. Nadal niezastąpiony w procesie rozwoju człowieka jest drugi człowiek. Współczesna teoria wychowania upatruje główne zadanie wychowawcy we wprowadzaniu wychowanka w odpowiedzialne działania indywidualne i wspólnotowe, zachowania interpersonalne

i społeczne (Groothoff, 1989, s. 424). Wychowawca jest tym podmiotem wychowania, który podejmuje aktywność, by zrealizować w wychowanku założone cele wychowawcze. Aby stało się to możliwe, musi pomóc dziecku w rozpoznaniu rzeczywistości, zrozumieniu jej istoty i rządzących nią praw. Nie może przy tym pozostawać neutralny wobec rzeczywistości i wartości, które chce przekazać. Rola wychowawcy nie może ograniczać się jedynie do teoretycznego przekazania wiedzy, lecz zawiera wartościowanie, ukazanie wartościowych postaw, które mogą stanowić dla wychowanka punkty orientacyjne, niezbędne dla dobrego i odpowiedzialnego życia, dla osobistych rozstrzygnięć w przestrzeni wolności.

Bojanowski był świadomy roli, jaką ma do spełnienia wychowawca w procesie wychowawczym, szczególnie jeśli oddziaływaniem mają być objęte małe dzieci. Jego przekonanie o wyjątkowości tej roli w procesie wczesnej edukacji potwierdza staranność i dokładność opisu wymagań odnoszących się do ochmistrzyń, mających pracować w ochronkach. Bojanowski przywiązywał dużą wagę do odpowiedniego doboru wychowawczyń i ich formacji, szczególnie duchowej (Opiela, 2013, s. 135). Przez odpowiednią formację religijną i intelektualną wywodzących się ze wsi dziewcząt uświadamiał im godność i misję, jaką mają do spełnienia jako matki i wychowawczynie. Wybór kobiet do tej roli wypływał z przekonania, że „wychowanie dzieci u [...] ludu, nosząc na sobie przeważnie cechę religijną, jest ciągłym naśladowaniem Świętej Rodziny. [...] Skoro zaś żywioły ludu okazują się [...] najstosowniejszymi do należytego rozwinięcia pierwotnego wychowania, zatem i powołanie matki, jako kapłanki swojej rodziny, wypada z instytucji wedle tychże żywiołów ludu wynieść” (Opiela, 2016, s. 181). W koncepcji Bojanowskiego kobieta, na wzór Maryi, jest najodpowiedniejsza do roli wychowawczynie najmłodszych dzieci.

Analizując poglądy starożytnych filozofów Plutarcha, Platona, Quintyliana i Chrypsusa na temat nianiek (Gigilewicz, Opiela, 2016), założyciel ochron wyodrębnił kryteria doboru ochmistrzyń, odnoszące się do ich zewnętrzności, zdatności i charakteru. Ochmistrzynię powinien cechować nie tylko odpowiedni wygląd zewnętrzny, przejawiający się w prostym ubiorze kobiecym z elementami symbolizującymi Maryję, ale przede wszystkim nie-naganny charakter. Powinna ją określać zgodność myśli, słów i czynów, wewnętrzne scalenie. Bojanowski był świadomy faktu, że jedynie autentyczny wychowawca może skutecznie oddziaływać na wychowanka. Samo wyznaczenie przez prowadzącego określonych wartości nie gwarantuje urzeczywistnienia ich w adresacie wychowania, dopiero postępowanie zgodne z ni-

mi uwiarygadnia pedagoga i w sposób znaczny zwiększa szansę realizacji założonych celów.

Ochroniarka, w założeniach Bojanowskiego, musi również dysponować umiejętnościami niezbędnymi w prowadzeniu dzieci. Wychowawczynie powinny nieustannie świadomie i stanowczo czuwać nad własną dojrzałością poprzez stawianie sobie wymagań i dążenie do doskonałości. Kolejną niezbędną cechą gwarantującą powodzenie wychowania dzieci wiejskich jest pochodzenie ochroniarek ze środowiska wiejskiego (Opiela, 2016). „Lud bowiem nie słowem, lecz życiem uczyć trzeba, jak żyć mają” (Opiela, 2016, s. 186). Wiejskie pochodzenie ochmistrzyń stanowiło gwarancję zachowania zwyczajów i obyczajów rodzinnych, prostoty, swojskości, religijności, poezji ustnej i obrzędowej, które były udziałem ludu.

Ochroniarkom przypisał Bojanowski troskę o integralny rozwój dzieci. We wczesnym wychowaniu stanowią one podstawowe narzędzie kształtowania fizycznej, moralnej i społecznej sfery wychowanków. Fizyczność odnosi się do ciała, świata i natury. Kształtowanie moralne, wewnętrzne jest związane z duchem, Bogiem, sercem. Rozwój społeczny koncentruje się wokół stosunków międzyludzkich i praktyki życia człowieka (Opiela, 2016). We wczesnym wychowaniu ochroniarka ma szczególną rolę do spełnienia w każdej z wymienionych sfer, wydaje się jednak, że najważniejszą w wymiarze duchowego doskonalenia się w człowieku wartości najwyższych: religijnych, narodowych i kulturowych.

Obok wychowania bezpośredniego, obejmującego takie elementy, jak wypowiedziane przez wychowawcę słowa, dotyczące różnych aspektów życia wychowanka oraz polecenia dotyczące realizacji przez niego określonych zadań o charakterze rozwojowym, które było udziałem ochmistrzyń, ogromną rolę przypisuje się w pedagogice wychowaniu pośredniemu. Współcześni teoretycy wychowania kierują na nie uwagę jako bardziej skuteczne niż wychowanie bezpośrednie, szczególnie jeśli chodzi o przekaz wartości. Wychowawca do realizacji oficjalnych założeń i dyrektyw wyznaczających ramy funkcjonowania instytucji, w której pracuje, wnosi wartość w postaci własnego przedrozumienia rzeczywistości, swoje poglądy, umiejętności, a więc wszystko to, co warunkuje bezpośrednie oddziaływanie na wychowanków (Gurycka, 1979). Wychowawca oddziałuje bowiem nie tylko słowem poprzez tłumaczenie, wyjaśnianie określonych zdarzeń, zachowań, perswazję, ale także swoim bezpośrednim byciem w różnych sytuacjach społecznych, swoim zachowaniem w sytuacjach trudnych, niejednoznacznych. Wpływa na postępowanie wychowanka, jego wyobrażenia, oceny moralne i estetyczne czy głoszone sądy.

Wychowanie pośrednie polega na takim ukształtowaniu warunków życia wychowanka, aby oddziaływały one korzystnie, czyli umożliwiały doświadczenia, z których rodzą się poprawne koncepcje wartości oraz odpowiednie wobec nich postawy. Jest to przede wszystkim skutek uczenia się przez naśladowanie, a najbardziej wpływowymi modelami, wzorami, na których można nauczyć się, co jest dobre, a co złe, są osoby najbliższe, rodzice i wychowawcy (Brezinka, 2003). Mimowolne przyswajanie ideałów obowiązujących we wspólnocie życia jednostki jest charakterystyczne we wczesnej fazie życia wartościami.

Bojanowski dostrzegał wartość wychowania pośredniego i dlatego tak wiele uwagi w swoich rozważaniach poświęcił doborowi i formacji ochroniarek. Był świadomy tego, że swoją postawą, stylem życia, sposobem wyrażania się, a nawet ubierania przyczyniają się do zbudowań wychowanków, zwłaszcza tych najmłodszych.

W wychowanie pośrednie wpisuje się również wpływ dóbr kulturowych i społeczności, w której wychowanek żyje (Nohl, 1988), a także najbliższe otoczenie fizyczne. Analizując pisma Bojanowskiego, zwraca uwagę fakt, jak dokładnie opisana jest przestrzeń, w której przebiega wczesna edukacja dzieci, dom ochronkowy i ogród oraz jak wiele troski przykładają się do jego urządzenia, wyglądu (Opieła, 2016, s. 140). Dom ochronkowy miał być zwrócony ku drodze, wyposażony w dzwonek, na którego odgłos zbierałyby się dzieci, ławeczki dla wychowanków, ołtarzyk, kwiaty, tablice, szafkę z książkami, półki na zabawki, umywalnię, kropielniczkę przy drzwiach, zegar bijący. W ochronce przy domu Bojanowski zalecał zakładanie ogródka, w którym miały rosnąć drzewa, kwiaty, warzywa, zboże. Na jednym z drzew miał być przytwierdzony obrazek święty, co było zgodne z tradycją wiejską. „Widok dzieci przed takim obrazkiem na drzewie mimowolnie obudzały wspomnienie legend rodzinnych” (Opieła, 2016, s. 425). Tych kilka uwag dotyczących urządzenia przestrzeni życia wychowanków stanowi jedynie egemplifikację niezwyklej dbałości o każdy szczegół środowiska, w którym miał przebiegać proces wychowawczy. Bojanowski był świadomy wpływu otoczenia na rozwój dziecka. Pisał: „uduchowienie i napiętnowanie głębszym znaczeniem nawet najpowszedniejszych sprzętów jak daje świadectwo o wszechstronnym wylewaniu się wewnętrznego życia na zewnątrz, tak nawzajem poczytane być winno za jeden z dzielnych środków wychowawczych oddziaływanie podobnych godeł zewnętrznych na zbudowanie wewnętrzne, moralne, mianowicie dzieci, dla których takowe wskazówki mogą się stać mimowolnym przestrzeganiem głębszego życia” (Opieła, 2016, s. 426).

Otoczenie, w którym wzrasta dziecko, kształtuje je wewnątrznie w sposób przez nie nieświadomiony. Przedmioty, których każdego dnia używa, można wykorzystać jako środki wychowawcze, służące osiągnięciu celów wychowawczego oddziaływania. Bojanowski podaje przykład takiego wpływu, proponując, aby w domach ochronkowych białe miski, z których dzieci spożywają potrawy, miały na dnie namalowane niebieskie Oko Opatrzności, które przy kończeniu posiłku wzbudzałoby w wychowankach dziękczynienie i zachęcało do zmówienia poobiedniej modlitwy.

We współczesnej teorii wychowania podkreśla się, że wychowanie pośrednie, w które wpisuje się również oddziaływanie otoczenia, jest trudniejsze i wymaga znajomości wielu czynników wpływających na zachowanie i poglądy poszczególnych członków grupy, w której znalazł się wychowanek (Górniewicz, 2007). Konieczna jest również psychologiczna wiedza na temat wychowanka, bez której niemożliwe jest wybranie odpowiednich metod, gwarantujących osiągnięcie założonego celu. Obowiązkiem ochraniarek było dokładne poznanie dziecka, jego wrodzonych zdolności, indywidualnych potrzeb i możliwości rozwojowych. To założenie Bojanowskiego jest zgodne ze współczesną wiedzą na temat wychowania, które ma polegać na pomaganiu w odkrywaniu tożsamości, wskazywaniu wychowankowi jego własnych zadań życiowych, pobudzaniu rozwoju.

Zbudowania miały służyć harmonijnemu rozwijaniu wrodzonych, indywidualnych zdolności i skłonności dzieci. Ważny jest każdy wymiar rozwoju dziecka, ale szczególne znaczenie posiada wychowanie moralne i troska o kształtowanie zdrowych obyczajów. Kształtowaniu właściwych postaw moralnych służyły zbudowania, realizowane poprzez działanie własnym przykładem ochraniarek oraz wzorców osobowych zaczerpniętych z Biblii, historii i przykładów z życia. Modelowanie ochmistrzyń stanowiło sedno wychowawczego prowadzenia dzieci. Nie można bowiem wzbudzić w wychowanku istotnych doświadczeń moralnych i religijnych poprzez bezpośrednie narzucenie z zewnątrz. Wychowawca może jedynie przygotować na nie wychowanka poprzez własne świadectwo życia. Musi mieć odwagę podjęcia próby stania się dla wychowanka autorytetem (Brezinka, 1957), bo tylko jako autorytet może kształtować jego moralność i religijność.

ŚRODKI BUDOWANIA MORALNEGO

Jako niezwykle wartościowy z wychowawczego punktu widzenia jawi się w koncepcji Bojanowskiego wachlarz środków wychowania, które miały

służyć budowaniu wewnętrznemu wychowanka. Napotykane w notatkach założyciela ochron różne propozycje uporządkowania tych środków świadczą o ważności tego elementu dla całościowej koncepcji wychowania i trosce, jaką przykładał do wychowania moralnego dzieci.

Przez środki wychowania rozumie się przedmioty, które dostarczając wychowankom określonych bodźców oddziałują na nich w sposób zamierzony przez wychowawcę. Środkami wychowania posługuje się wychowawca w ramach konkretnej metody wychowania dla osiągnięcia określonych celów wychowawczych (Böhm, 2005, s. 436).

Wśród środków wychowania moralnego (i umysłowego) Bojanowski wyodrębnił: powiastki, pieśni i obrzędy. Wszystkie środki zostały uporządkowane z uwzględnieniem odniesienia do natury, religii i historii. Powiastki doznają dalszych podziałów na powiastki światowe, święte i historyczne. Taki podział wskazuje na holistyczne ujęcie wychowanka i potrzebę prowadzenia go we wszystkich wymiarach jego życia. Do powiastek światowych Bojanowski przyporządkował bajki (klechdy, gadki, zagadki), legendy, podania, przypowieści i przysłowia. Powiastki święte obejmowały Stary i Nowy Testament, parable oraz katechizm, natomiast powiastki historyczne – żywoty pogańskich dzieci, dzieje bajeczne, żywoty świętych dzieci oraz żywoty świeckich dzieci i anegdota (Opiela, 2016).

Bojanowski zalecał, aby wszystkie powiastki były opowiadane, a nie czytane (Opiela, 2016, s. 283). Taki sposób przekazu poszerzał pole wychowawczego oddziaływania, dawał ochroniarce sposobność budowania dzieci nie tylko poprzez treść powiastek, ale również poprzez postawę ujawnianą podczas opowiadania. Sposób opowiadania umożliwiał wychowawczyni dodatkowo ocenę prezentowanych postaci, ich zachowań, poglądów, uczuć.

Powiastki stanowiły źródło przykładów pożądanых postaw. Zachęcały do naśladowania pozytywnych bohaterów i przestrzegały przed przyjmowaniem postaw ocenianych jako negatywne. Wychowankowie mieli okazję poznać konsekwencje różnych zachowań, w ten sposób ucząc się odróżniać dobro od zła. W tym sensie powiastki budowały dzieci wewnątrznie, dostarczając wiedzy na temat właściwych postaw moralnych. Wskazywane w powiastkach wartości mogły stawać się w przyszłości swoistymi drogowskazami dla wychowanków, dzięki którym mogły odpowiedzialnie wkraczać w dorosłe życie. Dodatkowo powiastki były środkami wychowania umysłowego, dostarczały bowiem wiedzy na temat postaci i wydarzeń z historii biblijnej i powszechnej.

Kolejną kategorię środków służących zbudowaniu były pieśni. Bojanowski uznawał muzyczność za naturalny żywioł ludu, który można z powo-

dzeniem wykorzystać w wychowaniu. Pieśni, ściśle związane z naturą, były ważnym środkiem wyrazu ludu. Towarzyszyły mu w życiu, zarówno w chwilach radości, jak i smutku, w sytuacjach poważnych, religijnych i w czasie zabawy. Ich tematyka i okoliczności powstawania wskazują na całościowe ujmowanie rzeczywistości osoby i jej życia (Opiela, 2016). Analogicznie do podziału powiastek, Bojanowski pieśni podzielił na światowe, nabożne i obrzędowe. Do pieśni światowych zaliczył legendy, piosnki historyczne – mimiczne, liryczne, krakowiaki. Pieśni nabożne miały charakter dostosowany do roku liturgicznego i związanych z nim zwyczajów. Są poważne i uroczyste, jak np. *Bogarodzica*. Bojanowski wyodrębnił pieśni kantyczkowe: adwentowe i kolędowe, wielkopostne, wielkanocne, modlitwy: codzienne, świąteczne, przygodne oraz katechizmowe. Pieśni obrzędowe podzielił na światowe, pobożne i pieśni obrzędowe domowe, śpiewane przy różnych robotach, przy sprawach rodzinnych, przy uroczystościach.

Pieśni, obecne przy okolicznościach, były ważnym środkiem wychowawczym. Podobnie jak powiastki, wprowadzały dzieci w bogatą obrzędowość. Oddając nastrój okoliczności, okresu roku liturgicznego, czynności domowych czy prac rolniczych, budowały u dzieci przywiązanie do rodzimych obrzędów i zwyczajów.

Związane z powiastkami i pieśniami środkami wewnętrznego budowania wychowanków były obrządki. Bojanowski wyodrębnił obrządki światowe, które mają charakter epiczny, malowniczy, wymagają ubiorów, atrybutów, uosobienia. Kolejną kategorię stanowią obrządki pobożne, mające charakter liryczny, w których centrum znajduje się modlitwa. Obrządki domowe natomiast łączyły się bezpośrednio z życiem, stanowiły uświęcenie ważniejszych chwil domowego życia (Opiela, 2016).

Środki budowania moralnego, wewnętrznego zaproponowane przez Bojanowskiego były ściśle związane z pielęgnowaniem obrzędowości narodowej i religijnej. Związek religijności z duchem tradycji rodzinnej i narodowej wyznacza tożsamość narodową, o którą troska stanowiła istotne zadanie wychowawcze w koncepcji założyciela ochron. Natura, religia i historia wyznaczają ramy wychowania, harmonijnie współlistniejąc i się przeplatając. Bojanowski pisał: „Pory roku kościelnego, w cudownej zgodzie i następstwie ze zjawiskami natury, przedstawiają cały szereg dziejowy i rozwój tajemnic wiary, a lud, święcąc te tajemnice, obchodzi razem z nimi corocznie odpowiednią kolej codziennych spraw życia domowego i wszystkie namaszcza religijnym uświęceniem. Słowem, cały jego świat moralny obraca się jedną koleją z najwyższymi sferami religijnymi i z całym widowym

światem” (Opiela, 2016, s. 35). Wychowanie rozumiał Bojanowski jako zachowywanie obyczajów rodzinnych, ma ono charakter zachowawczy tych zwyczajów, z których rodzą się obyczaje (Gigilewicz, Opiela, 2016).

PODSUMOWANIE

Zbudowania jako metoda wychowawcza stanowi istotny element koncepcji wychowania Edmunda Bojanowskiego. Oznacza wewnętrzne budowanie wychowanka, kształtowanie charakteru, które jest rdzeniem oddziaływania wychowawczego. Przypisanie przez Bojanowskiego, założyciela ochron, tak wyjątkowej roli dziedzinie wychowania moralnego stanowi wyraz jego niezwykłej intuicji. Pomoc człowiekowi w rozwijaniu najgłębszych wymiarów jego jestestwa – sfery moralnej i religijnej uznaje się również we współczesnej teorii wychowania za istotę wychowawczego prowadzenia wychowanka. Na uwagę zasługuje trafne odczytanie przez Bojanowskiego istotności roli wychowawczynie we wczesnej edukacji dziecka. Autentyzm ochroniarek, czyli „zgodność myśli, słów i czynów”, o który zabiegał Bojanowski, gwarantuje realny wpływ na wychowanków. Założyciel ochron dostrzegał bowiem przewagę wychowania pośredniego nad bezpośrednim w wewnętrznym budowaniu dzieci. Stąd jego skrupulatna troska o przestrzeń, w której odbywało się wychowanie. Zbudowania okazały się skuteczną metodą wychowawczą również dzięki wykorzystaniu zaproponowanych przez Bojanowskiego środków w postaci powiastek, pieśni i obrzędów. Wskazując konkretne przykłady postaw, przyczyniały się do życia wartościami.

Aktualność myśli pedagogicznej dziewiętnastowiecznego założyciela ochron dla teorii i praktyki pedagogicznej, w tym żywotność jego metody wewnętrznego budowania człowieka potwierdza 160-letnie doświadczenie dzieła wychowawczego, które nadal jest z powodzeniem realizowane przez kolejne pokolenia Sióstr Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej.

BIBLIOGRAFIA

- BÖHM, W. (2005). Wörterbuch der Pädagogik. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- BREZINKA, W. (1957). Erziehung als Lebenshilfe. Ein Beitrag zum Verständnis der pädagogischen Situation. Wien: Österreichischer Bundesverlag.
- BREZINKA, W. (1993). Erziehung in einer wertunsicheren Gesellschaft. Beiträge zur Praktischen Pädagogik. München: Ernst Reinhardt Verlag.

- BREZINKA, W. (2003). *Erziehung und Pädagogik im Kulturwandel*. München: Ernst Reinhardt Verlag.
- DENEK, K. (1999). *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- GIGILEWICZ, E., OPIELA, M.L. (red.) (2016). *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego*. Inedita. T. I i II. Lublin: Zgromadzenie Sióstr Służebniczek BDNP.
- GÓRNIOWICZ, J. (2007). *Teoria wychowania (Wybrane problemy)*. Olsztyn: Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego.
- GROOTHOFF, H.-H. (1989). *Erzieher*. W: D. LENZEN (red.), *Pädagogische Grundbegriffe*. T. I (s. 424-429). Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- GURYCKA, A. (1979). *Struktura i dynamika procesu wychowawczego. Analiza psychologiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- HERBART, J.F. (2007). *Pedagogika ogólna wywiedziona z celu wychowania* (tł. T. Stera). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- KUNOWSKI, S. (2003). *Wartości w procesie wychowania. Wstęp i wybór tekstów B. Lenarczyk*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- ŁOBOCKI, M. (2004). *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- NELSON, L. (1949). *System der philosophischen Ethik und Pädagogik*. Göttingen: Öffentliches Leben.
- NOHL, H. (1988). *Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie*. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann.
- NOWAK, M. (2008). *Teorie i koncepcje wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- OKOŃ, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- OPIELA, M.L. (red.) (2016). *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- OPIELA, M. (2013). *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- RYNIO, A. (1999). *Szkoła w wychowaniu moralnym*. W: A. RYNIO (red.), *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane* (s. 359-372). Stalowa Wola: Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli.
- SZEWCAK, I. (2013). *Dziecko i dzieciństwo w wymiarze moralnym*. W: J. DASZYKOWSKA, A. ŁUCZYŃSKI (red.), *Dziecko w przestrzeni życia społecznego* (s. 51-70). Stalowa Wola: Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Stalowej Woli.
- ZDYBICKA, Z. (2005). *Wychowanie a religia*. W: P. JAROSZYŃSKI, P. TARASIEWICZ, I. CHŁODNA (red.), *Filozofia i edukacja* (s. 75-89). Lublin: Fundacja „Lubelska Szkoła Filozofii Chrześcijańskiej”.

„ZBUDOWANIA” JAKO ISTOTNY ELEMENT
KONCEPCJI WYCHOWANIA EDMUNDA BOJANOWSKIEGO

Streszczenie

Artykuł traktuje o zbudowaniach – jednym z elementów struktury procesu wychowania w ujęciu Edmunda Bojanowskiego. Założyciel ochron wiejskich w swojej koncepcji wychowania integralnego rozumie je jako metodę prowadzenia moralnego, duchowego, religijnego, polegającą na kształtowaniu postaw dzieci przy wykorzystaniu opowiadań, pieśni, obrzędów. Chodzi o zbudowanie wychowanka od wewnątrz, pomoc w przygotowaniu do samodzielnego dobrego i odpowiedzialnego życia. Najważniejszą rolę w realizacji zbudowań pełni wychowawczyni, ochmistrzyni, która własnym przykładem życia kształtuje moralno-religijne postawy wychowanków. Naturalny związek zbudowań wewnętrznych z poezją implikuje wybór środków wychowania moralnego w postaci powiastek, pieśni i obrzędów.

Słowa kluczowe: zbudowania; koncepcja wychowania Edmunda Bojanowskiego; wychowanie moralne; wychowanie religijne.

FORMATION AS A KEY ELEMENT IN EDMUND BOJANOWSKI'S
CONCEPTION OF EDUCATION

Summary

The article deals with formation which in Edmund Bojanowski's approach constitutes one of the structural elements of the process of education. A founder of orphanages, Bojanowski puts forward the conception of integrated education understood as a method of moral, spiritual and religious formation implemented in the process of shaping children's attitudes with the use of stories, songs and rituals. The goal of this method is to form a child from within and to help them prepare for an independent, responsible and good life. The instructor or the teacher plays the most important role in the process of formation, as they set an example for children with their own lives, thus shaping children's moral and religious attitudes. The natural connection between formation and poetry preconditions the choice of instruments of moral upbringing, including tales, songs and rituals.

Key words: formation; Edmund Bojanowski's conception of education; moral upbringing; religious upbringing.